

Institucionalne reforme - od političkog ka preduzetničkom kapitalizmu

Polazište:

Institucionalno restrukturiranje u oblasti ekonomije u krajnjem ima za cilj da motiviše ljude koji imaju novac (investitore) i ljude koji imaju ideje (preduzetništvo). Potrebne su nam institucije koje hrabre ljude da ulože novac i koji žele da realizuju svoje biznis ideje!

Šta je ili šta treba da bude rezultat institucionalnog restrukturiranja? Da li o treba da bude nominalno prilagođavanje ili realno?

Šta treba da bude cilj institucionalnog restrukturiranja?

Cilj institucionalnog restrukturiranja prije svega treba da bude motivisanje investitora i preduzenika! Da motivišete ljudski kapital!

Zašto su važni investitori i preduzetnici?

I jedni i drugi su kao jato ptica: na najmanji šum napuštaju lokaciju, odnosno određeno područje. A bez tih ljudi nema nove energije u ekonomskom sistemu. Ponavljam, bez tih ljudi! Ja ne vjerujem u razvoj poslova, u profit koji se, u krajnjem ne stvara u glavama ljudi!

Problem zemalja u tranziciji, posebno na Balkanu jeste da je dolazak do zarade bio više po osnovu rent-seekinga; korupcije; ratnog profiterstva; hiperinflacije; a manje (iako to postaje sve više) iz tržišnog ponašanja.

Fenomen zarade negdje van tržište i zarade preko tržišta ispostavlja se na Balkanu kao sukob dvije vrste kapitalizma: političkog kapitalizma i preduzetničkog kapitalizma!

Politički kapitalizam je sticanje kapitala preko politike i upravljanje kapitalom preko politike! Ključna karakteristika političkog kapitalizma jeste da se on svodi na redistribuciju postojećeg GDP-a u korist ljudi čiji biznis zavisi od političkog tržišta! Sasvim je svejedno da li je to biznis koji privatna firma radi sa državnom firmom ili državnom administracijom; da li je to monopol koji se obrazuje kroz mjere zaštite, kontigenata, prelevmana; da li je to dobra veza sa sudstvom,.... Tu su i razni modeli privatizacije.... Ni donatorska pomoć nije daleko od političkog kapitalizma. Politički kapitalizam je stanje u kojem su danas zemlje bivše SFRJ - u većoj ili manjoj mjeri!

Preduzetnički kapitalizam je u osnovi orjenitsan na tržište, na zaradu preko tržišta; tržište je tamo gdje je kupac; bilo u zemlji, bilo u inostranstvu! Nosioi preduzetničkog kapitalizma su investitori i preduzetnici!

Mislím da su prve institucionalne reforme izvedene na Balkanu bile put od komunizma, ka politikom kapitalizmu! Od birokratskih aparatčika, ka birokratskim kapitalistima! I to je ono što dominira danas!

Politika je veliki biznis! Svi jure u politiku! Svađe na političkoj sceni su oštre i lične! Da li je to sukob ideja o tome kako graditi novi ekonomski sistem ili je to gola borba za vlast? Nisam siguran da je to borba raznih koncepata! To je borba da se uđe među političke kapitaliste!

Ako govorimo o investitorima i preduzetnicima, da li su oni motivisani u ambijentu političkog ili preduzetničkog kapitalizma?

Moja hipoteza je da institucionalno restrukturiranje mora da počiva na četiri mrežno povezana stuba:

1. Vladavini zakona i uvođenju snažnog sudskog sistema
2. Jačanju individualizma
3. Uvažavanju kulutre (tradicije)

Odnosno, nominalna institucionalna reforma ne može dati rezultate ako nije izronila iz suštine društav, iz suštine pojedinca, iz istorije! Ako ovo želimo da izbacimo, da zaboravimo, da sakrijemo - onda upadamo u konstruktivizam i opasnog od tzv. institucionalnog inženjeringa (EU i ova opasnost).

Nema klasa kukuruza ako nije na stabljici koja izrasta iz zemlje! (To će većina reći: Mi se hranimo u Crnoj Gori - klasovi bez motike! Nema ni Evrope bez motike! Budimo nesebični izvan svojih bioloških granica)

Opasnost instutcionalnog inženjeringa:

Svi govore o potrebi institucionalnih reformi. Ja upozoravam na opasnost da institucionalne reforme mogu da dovedu do bijega pravih investitora i preduzetnika i privlačenja onih drugih!

Nije dovoljno reći: mi sprovodimo institucionalne reforme!

Nije dovoljno reći: mi hoćemo kapitalizam!

Nije dovoljno reći: mi hoćemo demokratiju!

Nije dovoljno reći: mi imamo slobodu izbora!

Nije dovoljno reći: mi želimo ... da ne izmišljamo toplu vodu!

Institucionalni inženjering je u osnovi zamjena za tzv. svjesni. konstruktivistički prilaz. Dva su razloga za to:

1. Nosioци institucionalnog inženjeringa su ljudi iz bivšeg establišmenta: možete srušiti institucije, ali ne i njihov duh!
2. Ekonomisti iz inostranstva: uz priznanje da je njihova važnost velika, mnogi su bili administrativci i više pripadnici "tranzicione industrije" nego nosioci žive ideje!

Kada govorim o EU, ona je dobrim dijelom upala u institucionalni inženjering! Više se radi o nominalnom pristupu! Više nego o realnom!

Kako izbjeći institucionalni inženjering?

Mislim da mi moramo razvijati tzv. mrežnu osnovu institucionalnih promjena! Potreban je kapilarni pristup!

To znači da moramo uvažavati različitosti između različitih etapa institucija.

Osnove ovog pristupa su:

1. Institucije su izraz zrelosti društva! To znači da su institucije izraz interesa većine ljudi na nekom području. Interes je vid zrelosti čovjeka! Kada čovjek može da definiše svoje interese i da se bori za njihovo ostvarenje - onda je to zreo čovjek!
2. Izraz duha tradicije! Izraz kulutre jednog naroda! Kao što su ve istorije ekonomske misli istorije misli na Zapadu (ne uključuju Istok) tako su i institucije koje neka trdaicija može da prihvati specifične!

Engleska trava:

1. Pitamo se: zašto engleska trava u Crnoj Gori nije ista kao i u Engleskoj. U čemu je tajna?
2. Preoreš, posiješ, đubriš, zalivaš, kosiš,... I tako 300 godina! Dobiješ neglesku travu!

Mrežna osnova institucionalnih promjena:

Ovdje su institucije na vezi između vladavine zakon, jačanja individualizma, i uvažavanja inercije starog sistema i uvažavanja kulutre.

1. Vladavina zakona i jačanje sudstva

Analize pokazuju da je vladavina zakona jedan od faktora koji utiče na ekonomski rast (Barro, 1997.; Chaufen and Gusman, 2000)

Vladavina prava treba da onemogući diskrecionu moć pojedinca i grupnu jedankost svih građana pred zakonom, stabilna i kredibilna pravila i nezavisno sudstvo. Vladavina prava investitoru i preduzetniku rješava problem vremenskog horizonta (the time-horizon problem), odnosno, donošenja odluka na dugi rok! Kao što kaže Bjukanen, vladavina zakona treba da ograniči državu, odnosno moć većine.

U zemljama u zakašnjeloj tranziciji kakav je Zapadni Balkan, to je realan problem: demokratija je iznad zakona. To se ogleda u nedovoljnoj nezavisnosti sudstva, neefikasnosti sudstva, politizaciji sudstva. znači sa stanovišta interesa investitora i preduzetnika vladavina prava jeste ograničena uloga države, odnosno politike! Profesoer Barro dokazuje da zemlje sa malo demokratije, kakva je bila Njemačka 1945. godine, i zemlje Istočne Evrope 1990. povećanje demokratije je manje važno za ekonomski rast od vladavine zakona! Ako postoji ograničena reformska energija, onda je treba više koristiti za primjenu pravila i vladavinu prava!

2. Jačanje individualizma i ponašanje pojedinca

Kolektivizam je karakteristika društva na Balkanu. Kolektivizam uvijek počiva na strastima a manje na interesima. Npr. nacionalističke ideje, religiozne ideje, ideje socijalne pravde, i sl. Zamislite, kako strasti pretvoriti u interes? Kako iracionalno ponašanje da se pretvori u interesno (racionalno) ponašanje? Kako npr. objasniti ratove i krvavi raspad bivše SFRJ? Otkud toliko strasti?! Kolektiv ima svoju psihologiju!

Važnost institucija (pravila) je i u tome da oni individualizuju ponašanje ljudi, institucije utiču na ponašanje ljudi! Na svakog pojedinca! Za investitore i preduzetnike je posebno važno da institucije oblikuju ponašanje ljudi, jer su institucije pametnije od svakog pojedinca. Na taj način se razvija društvo zasnovano na interesima, a ne na bilo kakvim strastima!

2.1) Naslage starog socijalističkog sistema

Koliko god da je stari socijalistički sistem urušen, koliko god da su njegove institucije nestale, ostao je duh tih institucija! Npr. velika sklonost ka solidarnosti! Vjera u državu! Strah od konkurencije! Ove recidive treba uzeti u obzir prilikom institucionalnog razvoja. Problem je da se to ne uvažava - prave se veliki skokovi, što stvara probleme u implementaciji zakona!

2.2) Neformalna pravila

Informal rules su tradicija, kultura, običaji, moralno vjerovanje, religijsko vjerovanje, i ostale norme ponašanja.

Institucionalno restrukturiranje u bivšim socijalističkim zemljama donosi nova formalna pravila koja su u interakciji sa neformalnim pravilima. *A harmonious interaction of new rules and informal rules reduces the transaction costs in the economy and frees some resources for the production of wealth!* Kada je između starih i novih pravila konflikt, to povećava transakcione troškove ali i nesigurnost investitora i preduzetnika.

Rezultati institucionalnog inženjeringa koji upozoravaju:

Rezultati institucionalnog restrukturiranja možemo dati u sljedećoj tabeli.

Tabela I: Vladavina zakona, korupcija, i crno tržište i regulacija

Zemlja	Vladav zakona	Korupcija	Crno trz reg	Zemlja	Vladav zakona	Korupcija	Crno trz reg
Češka	2	4,3	2,5	Moldavija	3	2,6	3,5
Estonija	2	5,7	2	Rusija	3	2,1	4
Mađarska	2	5,2	2,5	Slovačka	3	3,5	3
Latvia	2,5	3,4	3,5	Albanija	3,5	Not rated	4
Poljska	2,5	4,1	3	Ukrajina	3,5	1,5	4
Slovenija	2,5	5,5	3	Belorusija	4	4,1	4,5
Bugarska	3	3,5	3,5	Hrvatska	4	3,7	3,5
Litvanija	3	4,1	3,5	Jugoslavija	Not rated	1,3	Not rated
Rumanija	3	2,9	3,5	Bosna	4,5	Not rated	5

Izvor: 2000 *Index of Economic Freedom*, and 2000 *Corruption Perception Index*.

3. Zašto postoje ove razlike između zemalja u Istočnoj Evropi, odnosno značaj kulture?

To je za posebnu raspravu!. Možda je odgovor koji je na slično pitanje za zemlje Latinske Amerike dao Douglas Nort od koristi i za traženje odgovora na naše pitanje!

"Mnoge Latino-Američke države uoči su adoptirale U.S. Constitution (sa malim modifikacijama) u 19. vijeku, a mnogi zakoni o svojini iz različitih zemalja bili su primijenjeni u zemljama trećeg svijeta. rezultati su ipak različiti. Iako su pravila ista, mehanička primjena (*enforcement mechanism*), način primjene, norma ponašanja i subjektivni modeli učensika nisu isti!"

Odnosno, kultura kapitalizma nije razvijena u istoj mjeri u svim zemljama. Suština kulture kapitalizma jeste kultura individualizma: kultura zasnovana na ličnom interesu, samoodređenosti, samoodgovornosti.

Ovi principi ponašanja ohrabruju društvo da razvija *competitive performance, promote risk taking, and view income inequalities and desirable results of entrepreneurship!*

Veze između kulture, odnosno uticaja raznih kultura i religije može se predstaviti preko indeksa ekonomskih sloboda:

TABLE II: Pokazatelji ekonomskih sloboda u zemljama Centralne i Istočne Evrope

Zemlja	Heritage	Fraser	Zemlja	Heritage	Fraser
Estonia	1.80	7.5			
Litvanija	2.35	6.2	Makedonija	3.25	N.R.
Latvia	2.45	6.6	Bugarska	3.35	5.3
Češka Rep.	2.50	6.9	Albanija	3.35	5.6
Mađarska	2.65	7.0	Ukrajina	3.65	4.6
Slovenija	2.85	6.1	Rusija	3.70	5.0
Slovačka	2.90	6.0	Rumunija	3.75	4.7
Poljska	2.90	6.0	Bosna	3.80	N.R.
Hrvatska	3.15	6.0	Jugosl.	4.25	N.R.
Moldavija	3.20	N.R.	Bjelorus	4.30	N.R.

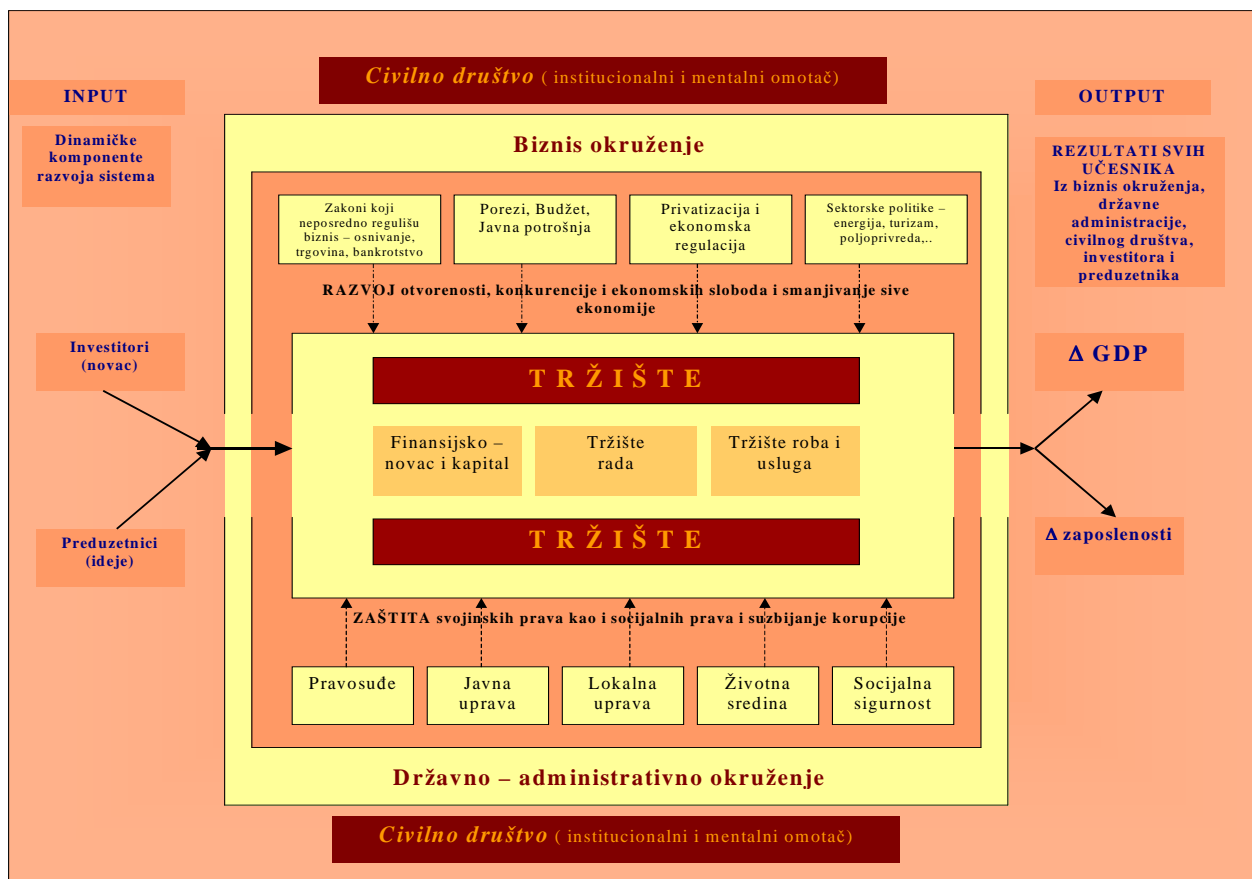
Izvor: *Economic Freedom of the World:2003 Annual Report*, the Fraser Institute;
2003 Index of Economic Freedom, the Heritage Foundation

Pokušaj da se zemlje koje su bile pod Austro-Ugarskom imperijom; posebno katoličke zemlje i baltičke zemlje koje su održavale vezu sa protetanskom crkvom, imaju veći indeks ekonomskih sloboda. Zemlje koje imaju veći uticaj Otomanskog carstva i Ruskog carstva, imaju manji stepen ekonomskih sloboda!

Šta Crna Gora preduzima u pogledu institucionalnog restrukturiranja?

Crna Gora je počela sa reformama 1998. godine u veoma teškoj političkoj situaciji. Prolazila je i prolazi kroz sve bolesti tranzicionih zemalja. I pored niza mjera koje se preduzimaju na liberalizaciji i povećanju ekonomskih sloboda, velika su ograničenja! Npr. u Crnoj Gori je moguće osnovati firmu za 1 EURO; sada se već može osnovati firma i elektronskim putem; u pripremi je Zakon o registraciji na jednom mjetu; Privatizovano je oko 65% ekonomije; radi oko 6000 privatnih preduzeća; bankarski sektor je 75% privatizovan (ostala je samo jedna državna banka sa 54% državnog kapitala u njoj); EURO je zvanično sredstvo plaćanja... Ima investitora iz više zemalja Evrope, iz SAD, iz Jpana,... Crna Gora ima relativno razvijeno tržište kapitala (u posljednje dvije godine godišnji promet na tom tržištu je bio oko 130 miliona EURA, odnosno oko 10% GDP-a Crne Gore).

Crna Gora sprovodi Agendu ekonomskih reformi, koja upravo ima za cilj da napravi prijateljski ambijent biznisu!

Veselin Vukotić (ISSP): Agenda ekonomskih reformi – funkcionalni pristup

Polazište je da su institucije najvažniji razvojni resurs u Crnoj gori, važniji od naše morske obale! I to je težište institucionalnog restrukturiranja.

Crna Gora treba da postane platforma za biznis: atraktivna za domaće i strane investitore, gdje bi oni proizvodili, a prodavali po čitavom regionu! To je odgovor na problem koji Crna Gora ima: malo unutrašnje tržište!

Kako rješavati problem nedostatka kapitalističke kulture?

Ključni pravac jeste otvorenost ekonomije. Na praktičnom nivou to znači:

1. Slobodan ulaz u biznis i izlaz iz biznisa
2. Podsticanje razvoja novog privatnog sektora koji postoji mnogo važniji od privatizacije (istina, privatizacija je preduslov za to!)
3. Infrastrukturno povezivanje unutar Crne Gore i unutar regiona i slobodna trgovina (putevi, telekomunikacije, energetske vodovi, avionski saobraćaj,...)
4. Suštinsko približavanje EU - otvaranje prema EU
5. Usmjeravanje donacija ka proizvodnji, privatnom sektoru i lokalnom nivou (opštine)
6. Promjena sistema obrazovanja - uz što veće učešće profesora iz Evrope i SAD